

Imme Tonkes vertelt in iedere Arco over haar ervaringen met improviseren als werkvorm in de (viool)les. Dit keer: improviseren in combinatie met een bestaand stuk.

De sandwichformule

Improviseren met een bestaand muziekstuk

Imme Tonkes

Improvisaties met een groep presenteren is onvoorspelbaar. Hoe kunnen individuele bijdragen hun plek krijgen? Welke vorm gebruik je? Improvisatieopdrachten die tijdens de les superleuk uitpakken, zijn tijdens een spannend optreden soms een slap aftreksel. Improviseren is soms leuker om te doen dan om naar te luisteren. Het is onzeker hoeveel er van de interactie, de expressie en vindingrijkheid overblijft tijdens een presentatie. Het is ook eigenlijk een tegenstelling: een spontane improvisatie presenteren. Dat vraagt vakmanschap en ‘ankers’; een houvast van spelregels en innerlijke zekerheid om op terug te kunnen vallen. De oplossing om iets te laten zien tijdens een presentatie van wat we aan improvisatie in de les doen, vond ik in de combinatie met bestaande stukken. Als de improvisatie een intro of een intermezzo van een bestaand stuk is, kan het open gedeelte worden afgewisseld met de zekerheid van een sterk muziekstuk. De muzikale context is dan een anker om op aan te sluiten, of tegen af te zetten.

De improvisatie kan atonaal zijn, of in een vrij ritme, als contrast met het tonale of ritmische muziekstuk. Of de improvisatie is stijleigen en bereidt voor, of borduurt verder op de thematiek van de compositie. Ik zag deze sandwichformule terug bij een concert van het Amsterdam Baroque Orchestra, waarin composities en improvisaties in elkaar overliefden. Zoals korte maffe ‘rare geluiden’ solootjes op een continuo begeleiding van oude muziek. Hierdoor kregen de individuele orkestleden een eigenheid die de luisteraar meer betrokken maakte. Ook in de ensembleles kunnen individuele improvisaties afgewisseld worden met ingestudeerd samenspel. Enkele voorbeelden:

Majeur/mineur akkoord

Met een beginnersorkest oefenden we het schakelen van D-majeur naar D-mineur, voor twee verschillende stukken. Er ontstonden de volgende intro improvisatieopdrachten bij *Two Trumpets* en de *Avondcanon*.

Voor D-majeur maakte ik een geplastificeerde kaart met de drie akkoordtonen. Eén voor cello en één voor viool. Dit visuele hulpmiddel werd uit nood geboren, omdat vertellen of aangeven met handgebaren niet echt beklifde. Met deze kaart oefenden we met de hele groep alle mogelijke akkoordbrekingen, middels aanwijzen. Uiteindelijk konden de kinderen de akkoordtonen auditief improviseren zonder notenbeeld: dit beeld was opgeslagen. Een solist bedacht een akkoordbreking, de groep herhaalde dit. Zo mocht ieder orkestlid een keer een solo bedenken, als intro voor de compositie, die ook met een akkoord motief begint. (Kijk voor een impressie hiervan op de link op de ESTA-website!) De D-mineur-improvisatie ontstond tijdens een dirigeerspel. Het orkest

speelde tremolo op de D-snaar en een ‘hulp-dirigent’ gaf met de handen aan of het hard, zacht, of rust was. Voor de beginners was dit dynamisch reageren uitdagend. De enigszins gevorderde leerlingen hadden wat meer inhoud nodig. Zij mochten de grondtoon gaan kleuren met akkoordtonen. Door hen uit te nodigen een kleur toe te voegen, zoals de kleine tert, de kwint of een octaaf, werden zij actief. Hun bijdrage deed ertoe, omdat iedereen kon horen dat er iets in de samenklank veranderde. Soms ook per ongeluk een niet akkoordeigen toon: dat valt op! Na dit intro speelden we de canon en tot slot wederom een tremolo-improvisatie die steeds zachter uitstierf. (Kijk voor een filmpje hiervan op de ESTA-site en de Facebook-pagina.)

Oczy Czarne

Een akkoordopeenvolging met drie akkoorden, zoals in *Oczy Czarne* van Arthur Gold, kan goed als arpeggio worden geoefend. De melodie wordt als intro rubato gespeeld met fermates, waarop je in zigeunerstijl akkoordbrekingen improviseert. Al heen en weer riedelend, omhoog en omlaag, de virtuositeit op je instrument showen. Om de drie akkoorden, G-mineur, D-septime en C-mineur, goed te leren kennen improviseren we als groep eerst met z’n allen door elkaar, terwijl de docent de grondtoon tremolo begeleidt. Daarna kan er om beurten melodie en improvisatie verdeeld worden. Mijn pubergroepje vond het een mooi melancholiek nummer. Daar moet het toch mee beginnen: een gevoel. Een leerling speelde tot hoog op de toets de prachtigste riedels in de fermates. Achteraf bleek dat ze puur op gehoor speelde. Toen we de theorie en het notenbeeld erbij haalden, werd haar spel een stuk schoolser... Het is een klus om de wereld van bewustzijn en intuïtie bij elkaar te brengen in het

avondcanon

musiceren! Na de trage improviserende rubato inleiding volgt een arrangement in 3/4 maat voor drie violen, dat zich versnelt tot een 'zo snel als je kan tempo' naar het einde.

Wizzard Blues

Uit de jazzreeks van Martin Norgard speelden we afgelopen seizoen de *Wizzard blues*. Een lekkere compositie voor drie stemmen (viool en/of cello) en begeleidings-cd, of pianopartij. In de compositie is ruimte voor 4x12 maten solo. Vanzelfsprekend in 'blues-stijl'.

Norgard bouwt zijn improvisatieopdrachten in kleine stapjes op, waarmee je de elementen van de blues eigen kunt maken: de pentatone reeks, voor- en nazingen, timing, glissandi en blue notes. Uiteindelijk zijn we zeven weken bezig geweest, voor ik enig comfort merkte in het spel en men de schaamte voorbij was. Natuurlijk was er weer die ene uitzondering in de groep, die alles op gehoor kan en aanvoelt (maar geen idee heeft wat hij doet en lezen moeilijk vindt).

Ook bij deze leerlingen van 15 tot 16 jaar merkte ik telkens hoe ze houvast zochten in simpele pentatone reeksjes in het notenbeeld. Visueel houvast is prettig voor leerlingen. Met de begeleidings-cd kunnen er in duo's vraag en antwoord-improvisaties gemaakt worden van ieder twee maten. Bij een uitvoering zijn de korte vraag en antwoord improvisaties een uitkomst voor de nog onzekere leerlingen. De handige gasten kunnen dan een heel schema voor hun rekening nemen. Die verdeling kun je instuderen en afspreken, zodat iedereen precies weet wat, wanneer te doen: de vrijheid wordt gedoseerd. Na de soli komt nog het thema terug, wat iedereen desgewenst van blad kan spelen.

Claudia's Rock: vuurpijlen

Uit de verzameling composities voor cello/viool Groovy Strings kozen we *Claudia's Rock*. Het nummer swingt vanaf het begin met een stevige basmelodie. Ik vroeg de leden van het ensemble om een intro te bedenken, voordat de bas inzet en de puls staat. Het mag iets totaal anders zijn... Er viel even een aarzelende stilte, totdat iemand een glissando van hoog naar laag maakte. Altijd leuk toch, als je viool speelt? De groep klierde lekker door elkaar met glissandi. "Is dit nu muziek??" vroeg ik hen.

The image shows a musical score for 'avondcanon' and 'Wizzard Blues'. It consists of four staves of music. The first staff is labeled 'spannend intro' and has a 12/8 time signature. The second staff is labeled 'begeleidings basje (herhaal zolang als nodig)'. The third staff is labeled '(canon inzet)' and contains the lyrics: 'als de zon is heen ge gaan en de nacht ge - ko - men schijnt van ver de stil - le maan, don - ker staan de bo - men al - le die - ren in de schuur sla - pen op dit la - te uur'. The fourth staff is labeled 'improvisatie met akkoord tonen, individueel' and contains the lyrics: 'stoekt het vuur en zing als de zon is heen ge - gaan en de nacht ge - ko - men'. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamics like 'pp'.

Omdat we op een kerstconcert moesten optreden, bedacht ik dat de glissandi vuurpijlen zijn. Dan moesten ze wel met een accent beginnen! En als je goed luistert, zetten vuurpijlen nooit netjes na elkaar in. Er is eerder onverwachttheid. Kun je elkaar 'in de rede vallen'? Inderdaad klonk het zoals een heuse 'oud en nieuw-kakofonie'.

Vervolgens heb ik een grafisch schema gemaakt met een opbouw: wie begint?, eerst weinig glissandi, dan een opbouw naar gekkenhuis, dan een afbouw, wie eindigt?? Een mooi intro, bleek tijdens de uitvoering. Mensen schoten in de lach; wat is dit?

Sneeuwlandschap

Hoe klinkt een wit landschap? In de doorlopende zestienden beweging in de Winter van Vivaldi, zie ik de sneeuwvlokjes rustig dwarrelen. Ik vroeg de leerlingen hoe je een wit sneeuwlandschap zou kunnen verklanken, als de sneeuwbui voorbij is. We kwamen op het idee van lange liggende samenklanken, zonder ritme.

Al experimenterend ontstond de volgende speelvorm: in groepjes van drie, om beurten een lange toon spelen tot de stok bij de punt is. De eerste van drie spelers kiest een open snaar. Zo blijven we een beetje bij de toonsoort van ons arrangement en is de begintoon vertrouwd. De inzetten volgen elkaar op als zware klokken; rustig uitklinkend, niet in een maat, maar als individuele impulsen.

Als de drie tonen uitgeklonken zijn, kiest de volgende speler opnieuw een open snaar en impuls voor de volgende samenklanken reeks. Door de pauze tussen iedere reeks verstillt de stemming in een ademritme. Hoe lang de (willekeurig gekozen?) opeenvolgende tonen klinken en hoe ze samen klinken is het avontuur. Je hebt een kort moment te beslissen of jouw toon dicht bij de ander

komt of ver weg. Of je snel een akkoordtoon kunt kiezen of een dissonante klank. Je speelt je toon tot het einde van de streek in een vloeiende beweging. Dat vraagt om een zekerheid om je eigen klank naar te

The image shows a hand-drawn diagram titled 'impro: vuurpijl - glissandi'. It consists of four rectangular boxes arranged in a 2x2 grid. Each box contains a curved arrow representing a glissandi movement. The top-left box shows a single arrow starting from a point and curving downwards to the right. The top-right box shows two arrows starting from a point and curving downwards to the right, one slightly higher than the other. The bottom-left box shows three arrows starting from a point and curving downwards to the right, each at a different height. The bottom-right box shows a single arrow starting from a point and curving downwards to the right, similar to the top-left box.

Oczy czarne improvisatie

Artur Gold/ educatief improvisatie schemas Imme Tonkes

The musical score is written for Violin 1, Violin 2, and Violin Improvisation. It is in 3/4 time and features a key signature of one flat (B-flat). The score includes performance instructions such as "zeer traag en rubato" and "improvisatie tonen". Chord markings include D7, Gm, and Cm. Measure numbers 7, 13, and 19 are indicated.

zetten. “Wanneer eindigen we?” vroeg iemand. Als je hoort dat het genoeg is. Er is altijd een laatste klank, de volgende kan beslissen niet te spelen; dat is het slot.

Deze verzameling suggesties zijn ter inspiratie om de sandwich mee te beleggen: harmonisch, melodisch of met klanken en impulsen improviseren in combinatie met een compositie. Heb je ook leuke stukken met improvisatieopties? Laat het weten! Ik zag bijvoorbeeld een instructiefilm van het Scroll ensemble. Hier zie je zeer duidelijk de eerste stapjes naar improviseren voor beginners op het Pachelbel-thema. ||||

Muziek

- Allegro uit Concerto for two Trumpets van Antonio Vivaldi, arranged by J.J. Philips, Almitra Music Co
- Oczy Czarne van Arthur Gold, lesbrief, improvisatie-intro en arrangement I. Tonkes te bestellen bij www.vioollespraktijk.nl
- Mel Bay publications Jazz Fiddle/Cello Wizard book 1
- Groovy strings Breitkof&Hartel Wiesbaden
- Winter Vivaldi uit Halstan and Co Ltd Amersham

Regelmatig probeert cellodocent **Lotte Beukman** naast de traditionele jaarlijkse voorspeelmiddag iets extra's voor haar leerlingen te organiseren. Ze hadden bijvoorbeeld al eens een tangodag, een interactieve bijeenkomst over effectief studeren, een 'gewone' samenspeeldag. De uitdaging is steeds om een activiteit te vinden die voor jong en oud, beginner en gevorderde, interessant is. Toen ze tijdens de Cellobiënnale van 2016 **Emile Visser** aan het werk zag met de deelnemers van het Hello Cello Orkest, wist ze meteen wat de volgende activiteit voor mijn leerlingen zou worden: improviseren met Emile!

Lotte Beukman

Begin oktober is het zo ver. In de grote zaal van de Muziekacademie Den Haag verzamelen we ons: negen leerlingen in de leeftijd van 10 tot 76 jaar. Emile en ik kennen elkaar van onze studietijd, dus de sfeer is meteen relaxed en comfortabel. Nadat hij zich aan de leerlingen heeft voorgesteld, wil Emile graag dat zij zich aan hém voorstellen. Niet met woorden, maar via de cello. Hij voert zo met iedereen een uniek 'gesprekje', want “met elkaar praten, dat kan iedereen! Als je maar nieuwsgierig bent.” Emile gaat met zijn cello bij iedereen langs, met één knie steunend op de grond. Na een uitnodigende intro van zijn kant mag de leerling dan invallen en meedoen. De één begint wat voorzichtig en aarzelend, de ander gaat meteen los. De één past zich aan de door Emile ingezette sfeer aan, de ander zet er juist iets contrasterends tegenover.

Als docent zit je dan te smullen van wat er gebeurt; je ziet en hoort je leerlingen op een heel andere manier dan in de leskamer. De leerling die meestal ritmisch niet zo sterk is, tovert nu de meest swingende ritmes en pizzicati uit haar instrument. De schuchtere leerling speelt een prachtige tegenmelodie, met (officieel nog niet aangeleerd) vibrato. De leerling die in de les dingen altijd snel snapt en heel gemakkelijk van blad leest, heeft nu even tijd nodig om 'zomaar' iets te verzinnen. De leerling die vroeger basgitaar speelde, gaat volledig uit zijn dak in de hoogste regionen van de cello; zijn gesprekje met Emile duurt wel vijf minuten.